

IZRAVNI OBJEKT I NJEGOVE INAČICE U HRVATSKOME CRKVENOSLAVENSKOME JEZIKU

Jasna VINCE, Zagreb

1. *Uvod.* Iako je u hrvatskome crkvenoslavenskome (HCS) i u starohrvatskome (SH) jeziku, kao i u ostalim slavenskim idiomima – i ne samo u njima – tipičan padež izravnoga objekta (besprijedložni) akuzativ, katkada na njegovu mjestu dolaze i drugi padežni i prijedložni izrazi (VEČERKA 1993: 250). Rečenici u kojoj isti glagol dopušta dopune u različitim padežima moraju se moći pripisati i različita značenja da bi dvostruka rekcija uopće imala smisla. Inače je to za sustav nepotrebno opterećenje. Ipak, unatoč težnji za razlikovnošću, u jeziku uz varijante ima i dubleta.¹ U hrvatskom su to, primjerice, dativ i akuzativ uz glagole *dopasti*, *zapasti*, *ići*, *doći* (KATIČIĆ 1986: 122). Kao prijelazni stupanj između žive značenjske raznolikosti (dva oblika za dva značenja) i njezina potpuna utrnuća: neutralizacije (dva oblika svedena na jedan) – dublete (dva oblika s istim značenjem) mogu biti iskorištene u stilske svrhe. Tako u suvremenom hrvatskom jeziku rečenica s objektom u genitivu: *Vidi, vidi Marije* (KATIČIĆ 1986: 120) i ona u akuzativu: *Vidi, vidi Mariju* prenose isto značenje, ali im stupanj stilskoga naboja koji nose nije isti.

U točkama koje slijede promotrit ćemo morfosintaktička sredstva u HCS koja se daju zamijeniti izravnim objektom u akuzativu i ukazati na moguća variranja u značenju među takvim paralelnim ostvarajima. Korpus utemeljen na biblijskim čitanjima iz kritičkoga izdanja hrvatskoglagoljskoga *Hrvojeva*

¹ »Posebnu vrstu varijanata predstavljaju ostvarenja koja su istovetna po položaju, ali ipak ne obrazuju opreke, tj. uzajamno se ne isključuju iz istoga stanja (...). One nisu uvjetovane kontekstom, nego su slobodne, fakultativne varijante, ili kraće: *dublete*.« (JUNKOVIĆ 1972: 44).

misala iz 1404. godine (GRABAR, NAZOR, PANTELIĆ 1973) pruža mogućnost izravne usporedbe HCS jezika sa SH kakav nam se sačuvao u najstarijim hrvatskim leksionarima kao i sa suvremenim hrvatskim jezikom. Primjerima iz *Hrvojeva misala* dodani su i oni iz kritičkoga aparata uz to izdanje: *Vatikanskoga Borg. Illirico 4*, oko čije poblize datacije unutar 14. stoljeća među istraživačima nema potpune sloge (v. REINHART 1993: VI-VII), *Ročkoga misala*, pisanoga oko 1420. i *Misala kneza Novaka* iz 1368. godine. *Leksionar Bernardina Splitsanina*, prvi put tiskan 1495. (izdanje: MARETIĆ 1885) i rukopisni *Ranjinin leksionar* iz 1508. godine (izdanje: REŠETAR 1894), ilustriraju SH stanje, a BIBLIJA 1980 i/ili JERUZALEMSKA BIBLIJA 1994 suvremeno hrvatsko.²

2. *Objekt u genitivu*. Akuzativ je neobilježeni padež izravnoga objekta,³ a genitiv mu pridaje dodatnu obavijest. U određenim se okolnostima, koje mogu biti formalne i/ili semantičke: negacija, partitivnost, nizak stupanj djelatnosti, supin (VEČERKA 1963), izravni objekt u slavenskim jezicima – pa tako i u HCS – u pravilu izražava genitivom (ČEŠKO 1967: 53; TIMBERLAKE 1986: 345). S druge strane, takav se genitiv katkada zamjenjuje akuzativom. Primjeri koji slijede ocrtavaju »idealno« stanje u HCS, dakle ono koje ne poznaje zamjenu (starijega) genitiva (novijim) akuzativom u spomenutim okolinama. Stvarna slika koju pruža građa, razumije se, znatno odstupa od idealne.

Evo prvo pravilnoga smjenjivanja genitiva i akuzativa iste imenske skupine u ulozi izravnoga objekta u HCS uz isti glagol – jedanput zanijekan, drugi put nezanijekan. Primjeri su iz *Evandjelja po Ivanu*:

I 8, 48-49 *bês' imaši ... az' bêsa ne imam' # djavla imaš ... ja djavla*

² Potvrde iz hrvatskoga crkvenoslavenskoga, starohrvatskoga i, konačno, suvremenoga hrvatskoga, međusobno su odijeljene znakom #, a inačice iz svakoga od tih sustava kosom crtom. Kratice biblijskih knjiga donosim latinski. Izravni objekt u akuzativu i njegove inačice istaknuti su kurzivom.

³ »The accusative case on direct objects is configurational (structural), not lexical; it is determined by the syntactic environment or configuration that a noun phrase occupies in its phrase-marker, not by the verb that governs it.« (BABBY 1986: 180). Prema JAKOBSONU (1958: 159) akuzativ se kao *direktan* padež (zajedno s nominativom) suprotstavlja svim ostalim, *kosim* padežima. Ta se dva padeža nazivaju i *gramatičkima* (za razliku od *konkretnih*) ili *funkcionalnima*, pa i *inherentnima*, *konfiguracijskima* i *strukturnima*.

- nimam # *nepodobu* imaš ... ja *nepodobu* ne imam / da imaš
zloduha ... ja nemam *zloduha*
 I 6,38 da ne tvorim *vole moe* da *volju* poslav'šago me o(t')ca #
voļu moju ... *voļu* # Ø # ne da vršim *svoju volju*, nego *volju*
 onoga koji me posla

I partitivni je genitiv, kao i prethodni, tzv. slavenski, bolje sačuvan u HCS nego u ostalim promatranim jezičnim sustavima:

- I 2,9 i kada vkusi ... *vina* ot vodi *stvorena* # okusi .... od vode
vino učijeno # okusi ... od vode *vino učijeno* # kada ...
 okusi *vodu pretvorenu* u vino / kad okusi *vodu* što postaje
 vinom

Teško je naći objekt uveden oblikom u supinu (ili u infinitivu koji ga je zamijenio) koji još uvijek čuva genitiv, kakav je ovaj u HCS iz *Lukina evanđelja*:

- L 8,5 izide sêei sêêti / sêêt' *sêmene svoega* # izajde ki sije sijati
sime svoje / izide, koji sijati hotijaše *sjeme* svoje # izide
 sijač sijati *sjeme*

Posebnu skupinu tvore glagoli 'opažanja', 'želje', 'posjedovanja' i sl. (TIMBERLAKE 1986: 356), dakle oni s niskim stupnjem djelatnosti (ČEŠKO 1967: 49; DEZSŐ 1985: 97). Zahvaljujući tomu svojstvu njihovi su objekti slični partitivnima – djelomično zahvaćenima glagolskom radnjom. Nije stoga neobično što su ti objekti načelno u genitivu. Međutim, slično kao kod partitivnoga i slavenskoga genitiva, te onoga uz supin, genitivna rekcija statičnih glagola postupno ustupa mjesto akuzativnoj – u HCS ipak u manjoj mjeri nego u SH i, pogotovo, u suvremenome hrvatskome:

- Mt 2,20 ki iskahu *d(u)še* otročete # ki iskahu *dušu ditićevu* / koji
 iskahu *djetića* # koji su djetetu o glavi radili
 L 2,38 čekajućim' *izb(a)vleniê* # ki čekahu *odkupljenje* / koji čekahu
odpuštenje # koji iščekivahu *otkupljenje*

Odnosom dvaju najtjesnije povezanih padeža objekta, upravo raščlambom čimbenika koji pogoduju uzroku genitiva pred akuzativom, detaljnije sam se pozabavila na drugom mjestu (VINCE 2008).

3. Objekt u instrumentalu. U opisu instrumentala uz glagole ‘vladanja’ među istraživačima nema potpune sloge. Dok neki autori i takav objekt smatraju direktnim (VEČERKA 1993: 266), drugi mu ne priznaju taj status nego ga obrađuju među indirektnim objektima (KATIČIĆ 1986: 109; 111). Kako se god zvao, taj objekt uz isti glagol katkada alternira s izravnim objektom u akuzativu, ali i s instrumentalnim prijedložnim izrazima:⁴

- L 22,25 s’odolêvajut’ *imi* i obladajučei *imi* / vladajut’ *imi* i imučei vlast’ *nad’nimi* # gospoduju *ñimi*, i ki oblast imaju *svrhu ñih* / gospoduju *svijem*, i koji vlast *nad ñimi* imaju / gospodari su *ñih*, i koji moć imaju *svrhu ñih* # gospodare *nad ñjima*, i oni koji vrše vlast *nad ñjima* / gospoduju *svojim narodima* i *vlastodršci*
- L 3,1 obladajuču punat’skomu pilatu *ijudêju* # vladajući Poncij Pilat *nad Žudejom* / obladajuće pocionskomu Pilatu *Judeu* # dok je upravitelj *Judeje* bio Poncije Pilat
- Sap 3,8 vladati vačnut’ *ljud’mi* / *ljudi* # gospodovati budu *poukom* # (će) ... vladati *narodima*
- Mt 2,6 *diff.* # ki će vladati *pukom* / koji će vladati *pouk moj* # *diff.* / *diff.*

Dvostruka narav objekata u instrumentalu uz glagole sa značenjem ‘vladati’ u staroslavenskom jeziku izvrsno je orisana u sljedećem navodu: »Etymologisch dürfte die Verwendung des präpositionslosen Instr. bei diesen Verben durch seine instrumentale Bedeutung bestimmt worden sein. Er ist jedoch bereits ein dermaßen stark durch die verbale Handlung / Tätigkeit betroffenes Objekt, daß er dem Akk. nahesteht: Aus vergleichender Sicht hat es den Anschein, daß es nicht unmöglich wäre, ein im Instr.

⁴ L 22,25 (kao i drugi primjeri, ali u manjoj mjeri) donosi sintaktična rješenja koja ne ulaze u obzor ove teme: gospodari su *ñih*, i koji moć imaju *svrhu ñih*. Navode se samo zato da bi korpus bio zaokružen.

gebrauchtes Objekt bei den aktivische Verben *regendi* zu einem Subjekt im Nom. bei denselben Verben im Passiv umzuwandeln, was sonst nur bei akkusativischem Objekt / Patiens aktivischer Konstruktionen möglich ist, also **velicii obladajqť malyimi* → **malii obladajqť se / obladajecti byvajqť velikyimi / otъ velikyichъ*.« VEČERKA (1993: 266).

Oprezno izrečena pretpostavka o mogućoj pasivizaciji staroslavenskih instrumentalnih objekata nalazi potvrdu u ruskom jeziku, kao i u HCS korpusu: *vl(a)dajučei že i vl(a)daemi* (RJEČNIK 2000: 474).⁵ Na temelju primjera kao što je *Borisov upravljaet fabrikoj : Fabrika upravljajetsja Borisovym* razvija se teorija prema kojoj su takvi instrumentalni objekti (kao i oni genitivni koje većina sintaktičara i opisuje kao izravne) zapravo dubinski izravni objekti, koji od akuzativnih odudaraju kao obilježeni. Takvo motrište povlači za sobom i novu odredbu prijelaznoga glagola: »A transitive verb is one which takes a structural direct object, regardless of its surface case marking« (FOWLER 1996: 540). Slično gledanje prepoznajemo u sljedećoj tvrdnji: »(...) the instrumental without any preposition expresses the ‘non-total’ object (or patient) with verbs having the meaning ‘domination’ (...) where in the given sense the semantic features of the verbs *obladatai*, *vladatai*, *gospodovati*, *polbzevati* and *obdržati* (in the given meaning) necessitate a non-total object.« (DEZSŐ 1982: 150).

Potpuna zahvaćenost predmeta glagolskom radnjom kao važna odrednica akuzativa (nasuprot genitivu) dolazi, dakle, do izražaja i u odnosu između instrumentala i akuzativa u ulozi izravnoga objekta. U suvremenom se hrvatskome, na primjer, dobro čuva instrumentalna rekcija glagola *vladatai*, a akuzativ dolazi uz glagole sa snažnim naglaskom na punoj obuhvaćenosti, dovršenosti: *svladati*, *nadvladati*, *prevladati* te uz njihove vidske parnjake: *svladavati*, *prevladavati*. S druge strane, glagoli s izraženim početnim (inkohativnim) značenjem, iako svršenoga vida: *zavladati*, *ovladati*, traže objekt u instrumentalu. Iz starohrvatskih je primjera razvidno kolebanje između instrumentala i akuzativa čak i uz sam glagol *vladatai*, čemu zasigurno pridonosi i akuzativna rekcija u latinskom.

Status objekta u instrumentalu dodatno je zamršen time što on stoji u dvostrukom odnosu: s jedne strane prema akuzativu (usp. Mt 2,6 *vladatai pukom : vladati pouk moj* u starohrvatskim lekcionarima), a s druge mu

⁵ U natuknici *Rječnika* nema nijedne potvrde glagola *vladatai* s akuzativnom rekcijom.

strane konkuriraju instrumentalni prijedložni izrazi (usp. L 22,25 *gospodare nad njima : gospoduju svojim narodima* u suvremenim hrvatskim prijevodima i L 3,1 *vladajući Poncij Pilat nad Žudejom : obladajuće poncionskomu Pilatu Judeu* u starohrvatskom).⁶

Promotrimo još jedan zanimljiv odnos između instrumentala i akuzativa – onaj uz glagole ‘gibanja’:

Mt 11,7   trst’ li vêtrom’ *kolibaemu* # Trst li, *kom* vitar giblje / trst li vjetrom *koljebajući* # Trsku *koju* vjetar lJulja

Mt 27,39   pokivajuće *glavami* *svoimi* # krećuću *glavami* *svojimi* / pokretavši *glavami* *svojijemi* # mašući *glavama*

Ako prihvatimo da je neobilježeni padež izravnoga objekta akuzativ, onda je pojava glagolskoga pridjeva trpnoga (usp. *kolibaem-* u HCS) i akuzativa odnosno zamjenice (usp. *koju* u suvremenom hrvatskom) u skladu s očekivanjem. Ali zašto Bernardin tu zamjenicu meće u instrumental? Objašnjenje je sljedeće: »U sintagmama sa akuzativom glagolska je radnja usmerena na objekat, i ona se vrši s ciljem da se modifikuje položaj objekta – i baš je modifikacija položaja objekta ono što se ističe u prvi semantički plan ovih odnosa; u sintagmama sa instrumentalom ističe se u prvi semantički plan sama glagolska radnja i način na koji se ona vrši, a funkcija instrumentala je samo bliža determinacija njenog vršenja. (...) Značenje modifikacije mobilnosti isključivo je akuzativno.« (GORTAN-PREMK 1971: 153).⁷ Tako je i autor *Lekcionara Bernardina Spliciánina* odabrao instrumental koji tu, po mojemu sudu, bolje pristaje od akuzativa jer je naglasak na načinu gibanja, a ne na djelovanju gibanja na objekt (kojemu se, uostalom, ne mijenja položaj). Drugi primjer: Mt 27,39 uvršten je zato da bi pokazao dosljednu uporabu instrumentala u slavenskim idiomima unatoč akuzativu

⁶ Oblik *Judeu* je nesiguran. Iz Rešetarova opisa instrumentala jednine imenica ženskoga roda *a*-deklinacije u primorskim lekcionarima (REŠETAR 1898: 111) izlazi da će to ipak prije biti akuzativ nego instrumental. Sa sličnom se teškoćom susrećemo i u interpretaciji HCS primjera u kojima nastupaju imenice muškoga roda *o*-deklinacije u množini jer su tu akuzativ i instrumental sinkretizirani.

⁷ Usp. i FILIPOVIĆ (1986: 82) sa zanimljivim hrvatskim primjerima i njihovim engleskim prijevodnim ekvivalentima. GORTAN-PREMK (1971: 61-63) navodi primjere iz starog hrvatskog i srpskog jezika.

u klasičnim jezicima: κινούντες τὰς κεφαλὰς αὐτῶν, *moventes capita sua*. Iz konteksta je jasno da je tu gibanje sredstvo izricanja (negativnih) osjećaja i da mu nije cilj izazvati kakav učinak na objektu.

BRDAR (1992: 53-54) opisuje hrvatske, engleske, njemačke i mađarske instrumentalne objekte – pod time podrazumijeva izravne objekte u akuzativu s instrumentalnim značenjem koji se dadu izraziti i instrumentalom (s prijedlogom ili bez njega) – kao *neprototipične* ili *marginalne*. Svjedoci smodakle s jedne strane »maksimalističkomu«, a s druge »minimalističkomu« pristupu objektu u instrumentalu. Dok su za Fowlera i Večerku objekti u instrumentalu (uz glagole ‘vladanja’) »pravi« izravni objekti, za Brdara su i sami akuzativni objekti (uz glagole što označuju ‘gibanje’) koji alterniraju s instrumentalnima neprototipični ili marginalni. I Levine ističe s jedne strane razliku između (a) akuzativa i (b) instrumentala (uz glagole ‘gibanja’) te istodobno upozorava da taj instrumental valja lučiti od (c) instrumentala ‘sredstva’, iako su (b) i (c) morfološki identični.⁸ On je unio nov čimbenik u opis smjene instrumentalnoga i akuzativnoga objekta uz spomenute glagole: imenicama koje znače dijelove tijela (i u prenesenom smislu), pa čak i onima koje označuju predmete što su čvrsto povezani uz tijelo i gibaju se zajedno s njime, zajedničko je obilježje »neotuđive posvojnosti«.⁹ Nije teško zamijetiti da je pojam posvojnosti poveznica između tih instrumentalnih objekata i onih uz glagole ‘vladanja’. »Ljestvicu neotuđivosti« kojoj na čelu stoje »parts of the body, then clothes, tools and other objects that can be viewed as extensions, and finally objects considered so important to a person that they are treated syntactically just as his inseparable parts« (LEVINE 1980: 18) možemo proširiti tako da na njezino začelje smjestimo one imenske skupine koje označuju nečiji posjed, a pojavljuju se kao objekti uz glagole ‘vladanja’. Dok s jedne strane dio tijela u posebnim okolnostima može biti smatran ‘otuđivim’ te kao objekt tražiti akuzativ: hrvatski *pomaknuti prst* (prema *pomaknuti prstom*), s druge se strane na posjed može gledati kao na nešto čime se može raspolagati, dakle kao na nešto ‘neotuđivo’.

⁸ I u našoj se gramatičkoj literaturi ističe razlika između besprijedložnoga instrumentala u ulozi objekta i priložne oznake koja se (između ostalog) očituje u nemogućnosti, odnosno mogućnosti »pričavanja« sadržaja izraženoga dotičnim oblikom (usp. KATIČIĆ 1986: 112).

⁹ »Neotuđivom posvojnošću« opisuju se i neke druge jezične pojave (usp. LEVINE 1980; MATASOVIĆ 2002).

Objekti uz glagole koji u korijenu još uvijek nose spomen na prvotno značenje ‘vrtnje’, upravo ‘(o)kretanja’, uz različite predmetke, također se kolebaju između akuzativa i instrumentala:

- L 23,2   sego obrêtom’ razvraćajuća *narod’ n(a)š’* # Ovoga najdosmo podvraćajući *narodom našim* / ovogaj našdosmo obraćajuće *ľudi naše* # Ustanovili smo da ovaj buni narod / Ovoga našdosmo kako zavodi naš narod
- 1P 3,9   ne vzdajuće *zla* za zlo ni *klevetu* za klevetu # ne odvraćajući *zlom* za zlo ni *kletvu* za kletvu / ne vraćajući *zlo* za zlo ali *prokletje* za prokletje # Ne vraćajte *zlo* za zlo ni *uvredu* za uvredu

4. *Objekt u dativu.* Odnos je dativa prema akuzativu uz isti glagol drukčiji od odnosa genitiva partitivnog (i njemu sličnih genitiva), ali i nekih instrumentala, prema tom istom padežu. Prema Fowlerovu tumačenju, razlika je između akuzativa i dativa u ulozi objekta dublja. Znamo da objekt u dativu i onaj u akuzativu mogu stajati i u istoj rečenici: akuzativ je u tom slučaju izravni objekt, a dativ neizravni. Potpuna slika semantičkih i gramatičkih odnosa izgleda ovako (FOWLER 1996: 538):

Agent	Action	Patient	Recipient/Benefactive
Subject	Verb	Object	Indirect Object
Nom		Acc	Dat
		Gen	
		Instr	

U prototipnim rečenicama ulogu subjekta preuzima agens u nominativu, ulogu (izravnoga) objekta pacijens u akuzativu te ulogu neizravnoga objekta recipijent/benefaktiv u dativu. Neprototipni su izravni objekti oni u genitivu i u instrumentalu. Novina je Fowlerova pristupa – i njemu sličnih – u tome što su (nekim) genitivnim objektima, koji su se već tradicionalno opisivali kao izravni, pribrojani još i oni u instrumentalu, ali ne i ovi u dativu. I među

Jakobsonovim padežnim obilježjima posebnu težinu ima opreka 'rubno' ~ 'središnje', kojom se dativ kao padež neizravnoga objekta suprotstavlja akuzativu izravnoga.

Promotrimo sada hrvatskokrkvenoslavenske, starohrvatske i suvremene hrvatske glagole s dvojnog rekcijom, akuzativnom i dativnom:

- Sap 3,8   suditi vačnut' *narodom*' # hoće suditi *narode* # sudit će *pućima*
- I 18,31   sudite *emu* # sudite *nega* / sudite *nega* # sudite *mu*
- Is 2,4   suditi v'čnet' *narodi* # suditi će *narode* / Ø # sudit će *mnogim plemenima*
- L 6,37   ne sudite da ne suditi v'čnut' *vas*' ne osuđajte da ne osudet *v(a)s*' / ne sudite da (ne) suditi v'čnut' *v(a)m*' ne osujajte da ne osudet' *v(a)s*' # Nemojte suditi, i ne ćete biti sujeni, i ne htite osujevati i ne budete osujeni / nemojte suditi, i nećete biti osuđeni; ne sudi, i nećeš biti suđen # Ne sudite i nećete biti suđeni. Ne osuđujte i nećete biti osuđeni
- L 19,22   osuđju *te* / suđju *te* / suju *tebê* # pravdu t' čiju # sudit ću *ti* / *te* ... sudim
- Mt 15,25   pomoz *mi* # pomoz *mene* # pomoz *mi*
- Mt 4,10   *tomu edinomu* poslužiš *ne* # *nemu samomu* budeš služiti / *nemu samomu* služiti budeš # *njemu jedinomu* služ *ne*
- Mt 4,11   služahu *emu* # služahu *nemu* / služahu *nega* # služili *mu*

Odmah udara u oči da se u našim spomenicima, iako s nejednakom čestotom, isti sadržaj daje kodirati i kao izravan i kao neizravan objekt, a razlika među njima opisuje se ovako: »S objektom u dativu izriče se samo odnos upravljen prema nekome ili nečemu bez dubljega ili stalnijega zahvaćanja. S objektom u akuzativu izriču ti glagoli odnos koji duboko zahvaća ono na što je uperen i po tome je često nešto trajno, a ne samo prolazna situacija«. (KATIČIĆ 1986: 120-121).

Usporedbom dativa i akuzativa uz glagole *lagati*, *sav(j)etovati*, *pomagati*, *služiti*, *suditi*, *smetati* u suvremenom hrvatskom i srpskom jeziku na obilju primjera pozabavila se GORTAN-PREMK (1971: 39-56; 1977: 241-243). Širenje akuzativa na račun dativa ona objašnjava unutarnjim, je-

zičnim razlozima kao i vanjskim, tj. utjecajem jezične okoline. Ovo posljednje (utjecaj latinskoga, tj. njegove akuzativne rekcije) vidljiv je na našim starohrvatskim primjerima. Zamjetna je još jedna zakonitost: uz glagol *suditi* dativ i akuzativ nastupaju ravnopravno (no dativ je običniji) a (prefigurani) glagol *osuditi* zahtijeva izravni objekt (usp. već navedene primjere L 6,37 i L 19,22). Nepotvrđen je (i neprihvatljiv!) jedino spoj prefiguriranoga glagola s (indirektnim) objektom u dativu: *osuju tebe.

Iz različito ustrojenoga primjera koji slijedi (Is 2,3 u HCS) – prva inačica slijedi *Septuagintu*, a druga *Vulgatu* – razvidna je razlika između *verba communicandi* i *verba docendi* u tom sustavu. Uz prve se – prema očekivanju – ‘osoba’ izriče dativom: *nam*’, a ‘stvar’ akuzativom: *puti svoe*, a uz druge obrnuto: ‘osoba’ postaje izravni objekt: *nas*’, a ‘predmet poučavanja’ je u dativu: *putem’ svoim*’, a tako je i u ostalim primjerima s glagolima ‘poučavanja’. Što se pak tiče starohrvatskoga, u njemu je, kako vidimo, u posljednjem slučaju dosljedno dvostruki akuzativ: *nas + pute svoje, vas + sva, vas + fsaka*. Suvremenim hrvatskim prijevodima još ćemo se vratiti (v. bilj. 16). Evo primjera:

- Is 2,3   v’zvêstit’ *nam’ puti svoe* / naučit’ *n(a)s’ putem’ svoim*’ #
naučiti će *nas pute svoje* / Ø # On će *nas naučiti svojim*
putovima
- I 14,26   ta vi naučit’ *vsemu* # on vas nauči *sva* / on će *vas naučiti*
fsaka # naučit će *vas sve* / poučavat će *vas o svemu*
- Mt 24,32   naučite *se pritiči* / Ø / naučite *priču*¹⁰ # Razumijte ovu
usporedbu na primjeru / *se naučite prisposobi*

5. *Prijedložni izrazi – priložne oznake i objekti*. Slijede primjeri prostorno-vremenskih odnosa izraženih objektom u akuzativu. Oni se kao zasebna skupina izravnih objekata pojavljuju u brojnim razredbama (GORTAN-PREMK 1971; KATIČIĆ 1986). Lokativni su objekti, poput instrumentalnih, neprototipični ili marginalni (BRDAR 1992: 54-56). To njihovo svojstvo potcrtava činjenica da se pojavljuju samo uz prefigurane glagole (IVŠIĆ 1970: 376). Neki autori stoga naglašavaju važnu razliku između akuzativ-

¹⁰ Evo i primjera u kojem trovalentni glagol postaje dvovalentnim zahvaljujući tomu što su ‘učitelj’ i ‘učenik’ zapravo ista osoba, a ‘predmet učenja’ izriče se akuzativom.

nih objekata uz primarne i sekundarne prijelazne glagole (usp. VEČERKA 1993: 248). Po uzoru na engleske »pseudo-transitive«, sekundarno prijelazni glagoli nazivaju se i prividno prijelaznima (MIHALJEVIĆ 1986: 200). Nerijetko se na mjestu takvih objekata – u istom ili sličnom značenju – susrećemo s različitim prijedložnim izrazima kao inačicama i, što je posebno zanimljivo, katkada u istoj perikopi i uz isti glagol. Iako se dio raznolikosti koju nalazimo / nahodimo¹¹ u našim potvrdama može pripisati različitim predlošcima, grčkima i latinskima, ostaje činjenica da se lokalni sadržaj izrečen izravnim objektom da izraziti i prijedložnim izrazima, kao što se vidi u sljedećim primjerima:

- Mc 6,55   pred'tičuće vsu stranu tu # protičuće fse ono vladanje /
potekši po vsem kraļestvu onomuj # pa oblete sav onaj kraj
- 1Cor 10,1   vsi skvozi more proidoše # fsi su more prošli / svi su more
prošli # da su svi prešli preko mora / svi prijeđoše kroz
more
- L 2,35   i tebe samoi pro(i)det' d(u)šu oružie # i tvoju dušu projde
meč / i tvoju i negovu dušu prođe nož # i tebi će samoj mač
probosti dušu
- L 23,27   idêše že vslêd' i(su)sa / naslêdovaše ga # slijaše nega /
Nasljedovaše Isusa # Za njim išlo

Kao posebna vrsta izravnoga objekta izdvaja se tzv. eksplikativni (objasnidbeni). Sadržaj *o kojem* se govori (misli i sl.), pa bila to i osoba, može se, naime, izraziti besprijedložnim akuzativom; usp. GORTAN-PREMK (1971: 26-27). I objasnidbeni su objekti po svojoj sintaktičkoj naravi marginalni: oni se nadmeću s prijedložnim skupinama u kojima je prijedlog izgubio konkretno (lokalno) značenje pa s imenskom skupinom tvori prijedložni objekt (DEZSŐ 1985: 92). Objasnidbeni su objekti češći u starijem jeziku, ali ih poznaje i suvremeni hrvatski književni jezik.¹² Ipak je znakovito da prema četiri takva izravna objekta u HCS i SH: Mt 11,2; I 1,45; A 2,11; Mc 14,71 – a primjera

¹¹ Još jedan primjer sekundarnoga prijelaznoga glagola: *nalaziti / nahoditi* (u suvremenom hrvatskom) koji je, međutim, izgubio lokalno značenje!

¹² Nalazimo ih ne samo u biranim diskursima kakvi su npr. prijevodi s klasičnih jezika (usp. početak *Ilijade: Srdžbu mi, boginjo, pjevaj...*), nego i u pjesmama s nimalo svečanom tonom, npr. *Pjevajte mi rastanak*.

bismo mogli navesti još – u Dudinu prijevodu (BIBLIJA 1980) nalazimo samo jedan: A 2,11 (s promijenjenim glagolom), a u Rupčićevu (JERUZALEMSKA BIBLIJA 1994) nijedan. Evo tih primjera:

- Mt 11,2   *sliša ... dēla h(r'sto)va # sliša ... dila Isukrstova / vidivši djela Isukrstova # ču za Kristova djela*
- I 1,45   *koga pisa moisiê # Ø / što piše Mojzes # o kome je Mojsije pisao*
- A 2,11   *govoreće ... veličiê b(o)žiê # govoreći ... veličastva božija / govoreći ... veličanstva božija # govore o veličanstvenim Božjim djelima / razglašuju veličanstvena djela Božja*
- Mc 14,71   *koga vi govorite # koga govorite / koga pravite # o kome vi govorite*

To, međutim, ne znači da HCS i SH ne poznaju opisno izricanje sadržaja. Štoviše, kada su u rečenici prisutni i *dictum* i *sujet* (VEČERKA 1993: 275), ono je za 'sadržaj' obavezno, a akuzativ je »rezerviran« za 'izgovoreno', što zorno pokazuje I 1,22: *čto (=dictum) : o tebi samom' (=sujet)*. Samo se pak opisno izricanje u našim HCS i SH primjerima ne podudara s onim u suvremenom hrvatskom jeziku pa se u njima osim s izrazom *o +* lokativ susrećemo i sa spojem prijedloga *od, ot* s genitivom – očito pod romanskim utjecajem:¹³

- Mt 11,7   *govoriti o ivanê narodom' # govoriti mnoštvu od Jivana / govoriti narodom od Ivana # govoriti mnoštvu o Ivanu*
- Dan 13,5   *o nejuže / ot niju govoril' e(st)' # od kih govoril jest / od kojijeh govorio jest # o takvima reče*
- I 1,22   *čto govoriši o tebi samom' # ča govoriš od tebe samoga / što govoriš od tebe samoga # što kažeš sam o sebi?*

Ima i drugih značenja koja se mogu kodirati kao objekti u akuzativu, ali i ne moraju jer je drugi izbor prijedložni izraz (usp. hrvatski *gledati koga : gledati u koga*). Tekstovi nam pružaju obilje raznolikosti kojoj pridonosi i

¹³ Usp. s druge strane *za +* akuzativ u suvremenoj hrvatskoj varijanti spomenutoga primjera Mt 11,2.

prijedložna šarolikost. U idućim su primjerima varijacije obogaćene dodatnim mogućnostima, koje proizlaze iz razlike u glagolskoj vrsti (dijatezi):

- 4Reg 5,11 kosnet' *mêsto* ... prokazi moee # će taknuti ... *misto* od gube / takne ... *u mesto* gube # stavit će ruku na bolesno mjesto
 L 7,14 kosnu se *v' odr'* / kosnu se *od'ra* / dotaknu se *v' odar'* # tegnu *postelju* / tegnu *mjesto* # dotače *ga se* / taknu *nosila*

Osim (1) izravnoga objekta u akuzativu: *kosnet' mêsto*, *će taknuti misto*, *tegnu postelju*, *tegnu mjesto*, *taknu nosila* i (2) prijedložnoga izraza *v' + A* uz isti glagol: *takne u mesto*, u ovim primjerima (3) taj isti prijedložni izraz dolazi uz glagol s česticom *se*: *kosnu se v' odr'*, *dotaknu se v' odar'*. Posljednje je rješenje (4) glagol s česticom *se* i objekt u genitivu: *kosnu se od'ra*, *dotače ga se*. Jedinice pod (1) i (4) tu su u dopumbenoj razdiobi.¹⁴

6. *Drugi objekt u akuzativu*. Prisjetimo se glagola 'poučavanja' u primjerima navedenima na kraju 4. odjeljka s akuzativom 'osobe' i dativom 'stvari': Is 2,3 *naučit' n(a)s' putem' svojim'*; *on će nas naučiti svojim putovima*; I 14,26 *ta vi naučit' vsemu*; Mt 24,32 *naučite se pritći*. Sadržaj glagola 'poučavanja' daje se, međutim, kako pokazuje sljedeći primjer, izreći i opisno, tj. prijedložnim izrazima:

- Mt 21,17 učaše *e o c(êsa)rstvi b(o)ži* # *jih učaše od kraljevstva božjega* / *ih učaše od kraljevstva božijega* # Ø

Kada se pak 'predmet poučavanja' umjesto dativom stane izricati akuzativom, kao što to često biva u suvremenom hrvatskom, a svjedoci smo toj pojavi i u SH, dobit ćemo izričaj s dva objekta u akuzativu: prvim za 'osobu', a drugim za 'predmet', kao u inačicama spomenutih primjera: Is 2,3 *naučiti će nas pute svoje*; I 14,26: *on vas nauči sva* / *on će vas naučiti fsa*; *naučit će vas sve*. Tako će katkada akuzativ 'predmeta' i akuzativ 'sadržaja'

¹⁴ »Činjenica da do zamene akuzativa genitivom ne dolazi iz semantičkih razloga već zbog specifičnog okruženja date imenice u govornom lancu upozorava na to da ovde dve paradigmatke forme o kojima je reč sasvim izuzetno funkcionišu kao (pozicione) varijante iste (apstraktne) padežne jedinice (a ne, kako to inače po pravilu biva, kao odgovarajući oblički refleksi d v e j u posebnih padežnih jedinica)«. (IVIĆ 1983: 116).

biti homonimni,¹⁵ a akuzativ i dativ ‘predmeta’ dublete (usp. HCS *ta vi naučit’ vsemu* i SH *on vas nauči sva / on će vas naučiti fsaka* u I 14,26).¹⁶ Raznolikost padežnih i prijedložnih izraza uz *verba docendi* poznaju svi slavenski jezici od najranijih pisanih potvrda (KRYŠ’KO 1991: 139).¹⁷ Dativ i akuzativ nisu u potpunosti međusobno zamjenjivi (usp. prihvatljivu rečenicu: *Naučit ću te pameti* i neprihvatljivu: **Naučit ću te pamet*). Dublete su, kako je već istaknuto, prijedložni izrazi i akuzativ u službi izricanja sadržaja (v. bilj. 15).

U suvremenom su hrvatskome dva akuzativa osim uz glagole ‘poučavanja’ potvrđena i uz glagole ‘pitanja’ i ‘molbe’ (KATIČIĆ 1986: 93). Hrvatskomu su crkvenoslavenskomu u drugom slučaju takvi obrati skoro nepoznati jer je ‘stvar’ gotovo uvijek u genitivu, a ne u akuzativu, a susrećemo se i s prijedložnim izrazima koji izražavaju ‘sadržaj’. Osim toga, ‘osoba’ se najčešće (iako ne uvijek) izriče pomoću genitiva s prijedlogom (čega ima i u hrvatskome), ali i bez prijedloga (što je u hrvatskome snažno stilski obilježeno). Najbliži su, dakle, dvama akuzativima uz glagole ‘pitanja’ i ‘molbe’ primjeri poput ovoga s akuzativom i genitivom: Agg 2,12 *vprosi ierêe zakona* (RJEČNIK 2000: 548).

7. Izostavljeni objekt. Uobičajena je dioba izravnih objekata na vanjske i unutarnje, ali granica se među njima ne poklapa kod svih autora. Tako se o »izvanjem objektu« govori »u slučajevima gdje predmet egzistira, a glagol ga dovodi samo u neku svezu«, a u podskupinu unutarnjih objekata ulaze *akuzativ rezultata* (na pr. *pisati pismo, graditi kuću ... učiniti krađu, reći laž*) i *akuzativ sadržaja* (na pr. *boj biti, svadbu svadbovati*) (IVŠIĆ 1970: 376), dok po drugima vanjski objekt »ili postoji otprije i na njemu se vrši glagolska radnja (vodim konja) ili se pak stvara samom radnjom

¹⁵ »Učiti nekoga pesmu može značiti – učiti nekoga da zna pesmu napamet i da zna sve o pesmi, a učiti nekoga o pesmi ne može značiti – učiti nekoga da zna pesmu napamet, već samo – da zna sve o pesmi i sve što je u vezi s njom (o njenom nastanku i sl.)« (GORTANPREMK 1971: 118).

¹⁶ Uz taj primjer valja upozoriti na sličnost ‘predmeta’ i ‘sadržaja’. Da nje nema, ne bi bilo moguće bez opasnosti po smisao upotrijebiti prijedložni izraz tamo gdje drugi imaju dativ ili akuzativ (usp. drugu hrvatsku inačicu: *poučavat će vas o svemu*).

¹⁷ Autor je ustanovio da u staroruskom znatno prednjači dativ bez prijedloga (koji je i u HCS najčešći), slijedi isto takav akuzativ (uobičajen u hrvatskom), a udio ostalih sredstava je zanemariv.

(gradim kuću).« (SIMEON 1969: 41). Tu je dakle isti onaj objekt koji je za Ivšića vrsta unutarnjega objekta naveden među primjerima za vanjski. O unutarnjem se objektu u istom djelu kaže i to da se »upotrebljava katkad s glagolima, obično neprelaznima, kad se pojam, izražen objektom, može smatrati kao da je na neki način uključen u značenje glagola« i dalje, da se razlikuju »dvije vrste akuzativa unutrašnjeg objekta: a) kada je imenica iste osnove ili istog korijena i istoga smisla kao i glagol, i b) kada su i imenica i glagol od različitog korijena ali su istoga smisla«. Nadalje, pojam »unutarnji objekt« katkada se još suzuje te pod imenom »etimološka figura« obuhvaća samo objekte opisane pod a) (SIMEON 1969: 41). I VEČERKA (1993: 249) rabi pojam unutarnjega objekta u njegovu širem i užem smislu (posljednji je i za njega *figura etymologica*). Unutarnji objekt u užem smislu naziva se i tautološkim (FLORSCHÜTZ 1940: 225).

Pozabavit ćemo se konstrukcijama »with 'inner', cognate objects belonging to a semantically restricted group of noun phrases compatible with the predicate in question«. (BÍLÝ 1986: 121). Objekt se tu može izostaviti a da temeljno značenje rečenice ostane nepromijenjeno, što znači da mu naziv etimološka figura ili tautološki objekt doista pristaje.¹⁸ Uz Mt 5,45 u *Hrvojevu misalu* REŽIĆ (1980: 30) s pravom zapaža: »Poraba izvedenica iz istoga korijena u neposrednoj ili bližoj okolici stilogeno je sredstvo«, a to možemo ponoviti i za ostale primjere koji slijede:

Mt 5,45	ki ... <i>dažd'</i> daždit' na pr(a)v(°)dnie i na (ne)pr(a)v(°)dnie # dažji svrhu pravih i krivih / daždi svrhu (pravijeh) i krivijeh # čini ... da kiša pada pravednima i nepravednima
I 1,32	<i>svedoč'stvo</i> svedokova iv(a)n' # <i>svidočastvo</i> učini Jivan / <i>sfidočastvo</i> pokaza Jivan / <i>svjedočanstvo</i> izveo sam Ivan # Ivan je svjedočio
Ion 3,2	propovêdai tu <i>prop(o)v(ê)danie</i> # pripovidaj u ņem <i>pripovidanje</i> / pripovijedaj u ņem <i>pripovijedanje</i> # propovijedaj u njemu
Ion 1,2	pr(o)p(o)v(ê)dai tu <i>pr(o)p(o)v(ê)d(a)nie</i> # Ø # propovijedaj u njemu

¹⁸ Znakovito je da nijedan od dvaju odabranih prijevoda na suvremeni hrvatski jezik ne sadrži tautološki objekt.

Is 19,21 oběti *obećajut'* g(ospode)vê # *zavite* zavitovati hoće
gospodinu / Ø # *zavjetovat* će se i *izvršavati* *zavjete*

Uz tautološke objekte (najčešće u HCS, a ponekad i u SH i suvremenom hrvatskom): *dažd' daždit'*, *svedoč'stvo* *svedokova*, *propovêdai* *prop(o)v(ê)-danie*, *pripovidaj* *pripovidanje*, *pripovijedaj* *pripovijedanje*, *oběti obećajut'* naći će se s jedne strane ne-tautološki, s glagolima »ispražnjena« sadržaja (*učiniti*, *pokazati*, *izvesti*, *izvršavati*): *svidočastvo učini*, *sfidočastvo pokaza*, *svjedočanstvo izveo sam*, *izvršavati zavjete*, a s druge konstrukcije bez objekata s istim onim glagolima koji se pojavljuju i uz tautološke objekte: *dažji*, *je svjedočio*, *posvjedoči*, *propovijedaj*.

Unutarnje je objekte BRDAR (1992: 56) ubrojio među neprototipične ili marginalne. Još je dublji jaz između njih i ostalih objekata stvorio BÍLÝ (1986: 121) nazvavši sklopove u kojima se oni pojavljuju poluneprelaznima. Neki istraživači, kao npr. ŠAHMATOV (1941: 332, citirano prema GORTAN-PREMK 1971), idu čak tako daleko da takvim objektima odriču status direktnih jer se pojavljuju uz neprelazne glagole (usp. navedeni primjer Mt 5,45). Drugi zauzimaju suprotan stav. Tako za GORTAN-PREMK (1971: 146) sintagme s unutarnjim objektom »ne predstavljaju posebnu kategoriju ni što se tiče semantike, ni njihove funkcije. (...) I njima je pojam u akuzativu (...) jednako funkcionalno zavisian od svoga upravnog člana kao i u svim objekatskim sintagmama«.

Po Brdaru su »unutrašnji objekti svojevrsni slučajevi objektivizacije semantičke uloge načina«: u njima je »prisutno izricanje načinskog koncepta jer je riječ o obliku pojačavanja«. (BRDAR 1992: 56-57). Zamisao da je u svakom unutarnjem objektu sadržano i izražavanje načina ne moramo prihvatiti, ali je zato izvan svake sumnje priložna narav modificiranih tautoloških objekata, što je razvidno iz primjera Dan 13,53:

Dan 13,53 *sude sud' nepr(a)v(')dan'* # *sudeći sude neprafedne* / *sudeći sude nepravedne* # *donoseći nepravedne presude*

U njemu objekt možemo izostaviti samo ako sadržaj atributa izrazimo priložnom oznakom (načina). Bez nje bi sadržaj rečenice bio okrnjen. Međutim, pojačavanje koje autor spominje doista je važna odlika unutarnjega

objekta. U njemu je, naime, čitava obavijest sadržana u samom glagolu, a objekt ju (koji mirno može i izostati) samo ponavlja. Otuda proizlazi mogućnost alterniranja objekta i nule. Zalihost kao bitnu odrednicu unutarnjega objekta ističe i Gortan-Premk kada predlaže da se među sintagmama luče »one u kojima se objektom ponavlja sadržaj upravnog glagola (*večerati večeru, sniti san*) od onih u kojima pojam u akuzativu (mada mu je ime od istog korena kao i glagol) označava posebnu predstavu *pisati pismo*«. (GORTAN-PREMK 1971: 146).

Zalihost nije svojstvena samo tautološkim objektima. Nju poznaju i drugi objekti u akuzativu. Razlika je u tome što je tautološki objekt sav pretkažljiv iz glagola, a ostali su samo djelomice pretkažljivi – što ovisi o stupnju konkretnosti odnosno apstraktnosti značenja glagola (SILIĆ–PRANJKOVIĆ 2005: 301). Ako je iz jezičnoga ili izvanjezičnoga konteksta jasno na što se misli, objekt uopće ne mora biti izrečen. Objekt se nadalje obično izostavlja kada se želi naglasiti sama radnja (usp. primjer koji slijedi):

Ier 1,10   da postigneš i razoriš i rastočiš i sbereš i s'taviš # Ø / da
iznimeš i raskineš i raspršeš i razaspeš i naziđeš i nasadiš #
da istrebljuješ i rušiš, da zatireš i ništiš, da gradiš i sadiš

Isto tako, »izostanak objekta glagolu često daje kvalitativno značenje, tj. značenje koje vršitelja radnje kvalificira (ili ne kvalificira) za vršenje te radnje« (SILIĆ–PRANJKOVIĆ 2005: 302), kao u I 9,25:¹⁹

I 9,25   slip' bih' a n(i)ne viju # ja budući slip sada vidim / kada
slijep bjeħ, sada viđu # da sam bio slijep i da sad mogu
vidjeti / slijep sam bio, a sada vidim

8. Nominativ subjekta. Akuzativ izravnoga objekta na osobit je način povezan s nominativom subjekta. Opreka među tim (jedinim) dvama izravnim padežima zrcali razliku u rečeničnoj perspektivi pa je smjena padeža popraćena i promjenom glagolskoga stanja, usp. *obeća, biše obitoval, obećavaše ~ obećano bješe; privrne, bi izopačila ~ izminil' se bi; narečeši,*

¹⁹ Usp. modalni glagol *moći* kao odraz težnje za što vjernijim prenošenjem toga značenja u prvoj inačici prijevoda na suvremeni hrvatski: *mogu vidjeti*.

ćeš nadjenuti ~ narečēt' se u primjerima koji slijede:

- R 1,2   *ke* prije obeća b(o)g' # *što* prvo biše bog obitovao / *što* prije obćano mu bješe # *koje* Bog unaprijed obećavaše
- Sap 4,11   da ne zloboju izminil' se bi *um'* ego # Ø / neka zloća ne privrne űnegov *razum* # da zloća ne bi izopaćila njegov *razbor*
- Mt 1,21   narećeši *ime* emu / narečēt' se *ime* emu # zvati će se *ime* űnegovo / zvati mu će se *ime* űnegovo # ti ćeš mu nadjenuti *ime*

Isti odnos između aktiva i pasiva te između akuzativa objekta i nominativa subjekta (neizrećenoga) sadržan je u L 6,37 iz 4. točke ovoga članka: *da ne osudet' vas' ~ i ne budete osujeni, nećete biti suđeni* itd. Sve su rećenice s pacijensom kao subjektom, razumije se, neprototipne ili marginalne.

9. *Prilog – priložna oznaka.* Ostaje nam još da promotrimo jedan osobit vid odnosa u koji ulazi izravni objekt u akuzativu. Dosadašnje su mu alternative bili padežni i prijedložni izrazi u ulozi objekta (izravnog i neizravnog, besprijedložnog i prijedložnog) i priložne oznake te nominativ subjekta. Osim njih našem akuzativu objekta može »konkurirati« još jedna vrsta riječi – prilog (razumije se, kao priložna oznaka):

- L 10,28   *se /sie* stvori # *to* čini / *ovoj* čini # *To* vrši / *To* čini
- L 10,37   i ti stvori *takoje* # i ti *takoje* učini / i ti učini *takođere* # i ti čini *tako*

Primjećujemo da su dva netom navedena sintaktički različito ustrojena primjera značenjski podudarna, iako se u prvom susrećemo s izravnim objektom, a u drugom s priložnom oznakom uobličenom prilogom. Rećenica navedena u L 10,28 neposredno se nastavlja na sljedeću:

- L 10,28   *pravo* sudil' esi # *Pravo* si odgovorio / *Pravo* si odgovorio # *Pravo* si odgovorio

Ta bi rečenica uz glagol *stvoriti / činiti* bila sintaktički dvosmislena, iako je priložna oznaka načina (odgovor na pitanje: *Kako?*) tu vjerojatnija od izravnoga objekta (odgovor na pitanje: *Što?*), a značenje je u oba slučaja isto. Akuzativ izravnoga objekta mogli bismo nadalje pogrešno protumačiti i kao priložnu oznaku vremena, samo što se značenja tih dviju interpretacija razlikuju:

Ex 16,6 *večer'* uvêste # *večeras* znati budete / Ø # *večeras* ćete poznati

Kako proizlazi iz SH i suvremene hrvatske paralele, HCS akuzativ *večer'* je priložna oznaka vremena, iako bi se oblik sam po sebi lako mogao razumjeti i kao izravni objekt.²⁰ Obrnuto, u primjeru I 1,22 (navedenom u 5. točki ovoga članka) riječ *čto*, koja je nesumnjivo objekt, mogla bi stajati i za priložnu oznaku uzroka. U sljedećem retku iz *Lukina evanđelja* posljednje je rješenje za potvrdu *čto* jedino moguće:

L 24,38: *čto* smučeni este i *čto* pomišleniê vhodet' v sr(d')ca vaša / *čto ... počto* # *ča/što* # *zašto ... čemu*

O tome SKUPSKIJ (1960: 56): »V bolee drevnuju epohu vinit. bespredložnyj imel ešče, po vidimomu, takže i pričinnoe značenje. V staroslavjanskom jazyke èto značenje ograničeno liš' mestoimeniem čyto.«²¹

Time smo iscrplili pregled primjera izravnoga objekta i njegovih inačica podrećenične razine u HCS na zadanome korpusu.

LITERATURA

BABBY, L. H. 1986. The Locus of Case Assignment and the Direction of Percolation: Case Theory and Russian. R. D. Brecht & J. S. Levine (eds.). *Case in Slavic*. Columbus, Ohio: Slavica Publishers, 170-219.

²⁰ Primjer je „nategnut“ jer nastavak HCS rečenice: *k(a)ko izvedet' v(a)s' ot zemle ejupt'skie* i sam isključuje interpretaciju po kojoj bi *večer'* bio izravni objekt.

²¹ U hrvatskom takvo *što* svjedoči o visokom stupnju emotivnoga naboja, jer se u običnim okolnostima rabi *zašto*; usp. uzbuđeno intonirano pitanje: *Što mi se ne javljaš?!* prema neutralnome: *Zašto mi se ne javljaš?*

- BIBILIA SACRA. 1975. *Biblia Sacra iuxta vulgatum versionem. Tomus I, II.* 1975. Stuttgart: Bibelanstalt.
- BIBLIJA. 1980. *Biblija: Stari i Novi zavjet.* Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- BÍLÝ, M. 1986. Typology of Case Languages with Respect to Grammatical Constructions Used. *Scando-Slavica* 32: 111-138.
- BRDAR, M. 1992. Prototipni pristup relevantnosti (direktnog) objekta u okviru funkcionalne gramatike. *Suvremena lingvistika* 34: 41-46.
- ČEŠKO, E. V. 1967. Sistema padežej drevnebolgarskogo jazyka. *Voprosy jazykoznanija* 2: 49-63.
- DEZSŐ, L. 1982. *Typological Studies in Old Serbo-Croatian Syntax.* Köln: Böhlau Verlag.
- DEZSŐ, L. 1985. Typological Problems of Case Systems in Slavic and Finno-Ugric Languages. *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics* 31-32: 89-99.
- FILIPOVIĆ, M. 1986. Neka značenja hrvatskog morfološkog instrumentala u prijevodu na strani jezik. *Filologija* 14: 77-86.
- FLORSCHÜTZ, J. 1940. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika za srednje i slične škole.* Zagreb: Naklada školskih knjiga i tiskanica Banovine Hrvatske.
- FOWLER, G. 1996. Oblique Passivization in Russian. *Slavic and East European Journal* 40: 519-545.
- GORTAN-PREMK, D. 1971. *Akuzativne sintagme bez predloga u srpskohrvatskom jeziku.* Beograd: Biblioteka Južnoslovenskog filologa, Nova serija 2.
- GORTAN-PREMK, D. 1977. O nekim pitanjima dvojake glagolske rekcije. *Južnoslovenski filolog* 33: 237-246.
- GRABAR, B., A. NAZOR, M. PANTELIĆ 1973. *Hrvatskoglagoljski misal Hrvoja Vukčića Hrvatinića: Trankripcija i komentar.* Zagreb, Ljubljana, Graz: Staroslavenski institut »Svetozar Ritig«, Mladinska knjiga i Akademische Druck- und Verlagsanstalt.
- IVIĆ, M. 1983. *Lingvistički ogleđi.* Beograd: Prosveta.
- IVŠIĆ, S. 1970. *Slavenska poredbena gramatika.* Zagreb: Školska knjiga.
- JAKOBSON, R. 1958. Morfoložičeskie nabljudenija nad slavjanskim skloneniem. *American Contributions to the Fourth International Congress of Slavists.* The Hague: Mouton, 137-183.
- JERUZALEMSKA BIBLIJA. 1994. *Jeruzalemska Biblija: Stari i Novi zavjet s uvodima i bilješkama iz »La Bible de Jérusalem«.* Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- JUNKOVIĆ, Z. 1972. Jezik Antuna Vramca i podrijetlo kajkavskoga dijalekta. Diakronijska rasprava. *Rad JAZU* 363.
- KATIČIĆ, R. 1986. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika. Nacrt za gramatiku.*

- Zagreb: JAZU i Globus.
- KRYS'KO, V. 1991. Semantiko-sintaksičke osobnosti glagolov obučenija v slavjanskih jazykah. *Scando-Slavica* 37: 130-143.
- LEVINE, J. S. 1980. Observations on »Inalienable Possession« in Russian. *Folia Slavica* 4: 7-24.
- MARETIĆ, T. 1885. *Lekcionarij Bernardina Splječanina po prvom izdanju od god. 1495*. Zagreb: JAZU.
- MATASOVIĆ, R. 2002. Otudiva i neotudiva posvojnost u hrvatskome jeziku. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 28: 151-160.
- MIHALJEVIĆ, M. 1986. Glagol *walk* i njegovi ekvivalenti u hrvatskom književnom jeziku. *Filologija* 14: 197-208.
- NOVUM TESTAMENTUM. 1964. *Novum Testamentum graece et latine*. Romae: Sumptibus Pontificii Instituti Biblici.
- REINHART, J. 1993. *Untersuchungen zur Syntax des Kroatisch-Kirchenslavischen: Das Glagolitische Missale romanum. Habilitationsschrift zur Erlangung der Lehrbefugnis an der Universität Wien*, X+540 str.
- REŠETAR, M. 1894. *Zadarski i Rašinski leksionar*. Djela JAZU 13.
- REŠETAR, M. 1898. Primorski leksionari XV. vijeka. *Rad JAZU* 136: 97-199.
- REŽIĆ, K. 1980. Iz stiletike hrvatskoglagoljskoga leksionara. *Istra* 18: 25-31.
- RJEČNIK. 2000. *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije, I. svezak*. Zagreb: Staroslavenski institut.
- SILIĆ, J., I. PRANJKOVIĆ. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- SIMEON, R. 1969. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva, I. svezak*. Zagreb: Matica hrvatska.
- SKUPSKIJ, B. 1960. *Lekcii po staroslavjanskomu jazyku. Razdel V. Sintaksis*. Mahačkala: Učpedgiz.
- TIMBERLAKE, A. 1986. Hierarchies in the Genitive of Negation. R. D. Brecht & J. S. Levine (eds.). *Case in Slavic*. Columbus, Ohio: Slavica Publishers, 338-360.
- VEČERKA, R. 1963. Sintaksis bespredložnogo roditel'nogo padeža v staroslavjanskom jazyke. J. Kurz (ur.). *Issledovanija po sintaksisu staroslavjanskogo jazyka*. Praga: Izdatel'stvo Českoslovačkoj akademii nauk.
- VEČERKA, R. 1993. *Altkirchenslavische (Altbulgarische) Syntax. II. Die innere Satzstruktur*. Freiburg i. Br.: U. W. Weiher.
- VINCE, J. 2008. Uzmak genitiva izravnoga objekta. *Slovo* 56-57: 615-626.

S a ž e t a k

Opisujući tipičan padež izravnoga objekta – akuzativ u hrvatskome crkvenoslavenskome jeziku, dotičemo se i odnosa akuzativa prema drugim padežnim i prijedložnim izrazima koji s njime alterniraju. Genitivu u toj usporedbi pripada »povlašten« položaj jer je jedino on u određenim sintaktičkim uvjetima čest padež izravnoga objekta kao i akuzativ. I instrumental katkada preuzima ulogu izravnoga objekta. S akuzativom izravnoga objekta alternira i dativ. Važna razlika među spomenutim padežima (akuzativ je središnji, a dativ rubni) odražava se na gramatički status objekata u akuzativu i dativu: prvi je izravan, a drugi neizravan. I sadržaji izraženi različitim prijedložnim izrazima mogu se kodirati kao izravni objekti. Navode se i takvi izravni objekti, zajedno s njihovim sintaktičkim inačicama. Raščlanjuju se i rečenice s dvostrukim objektom u akuzativu. Osobit su slučaj varijante s prazninom na mjestu izravnoga objekta. Kao rezultat promjene rečenične perspektive izravni se objekt preoblikuje u subjekt, a u određenim okolnostima može ga zamijeniti i prilog.

U članku se na obilju primjera prikazuje rasprostranjenost akuzativa izravnoga objekta i njegovih inačica u hrvatskome crkvenoslavenskome jeziku i objašnjavaju zakonitosti njihova pojavljivanja. Biblijskim perikopama iz četiriju hrvatskoglagoljskih misala: *Hrvojeva, Vatikanskog Borg. Illirco 4, Misala kneza Novaka i Ročkog misala* dodane su paralele iz dvaju starohrvatskih lekcionara: *Lekcionara Bernardina Splicićanina i Ranjinina lekcionara* te iz dvaju suvremenih izdanja *Biblije*. Usporedba hrvatskoga crkvenoslavenskoga, starohrvatskoga i suvremenoga hrvatskoga jezika otkriva da se izravni objekti u akuzativu – koji su u hrvatskome crkvenoslavenskome razmjerno slabije zastupljeni – u preostala dva sustava šire na račun drugih sintaktičkih rješenja. Iznimke su objasnidbeni objekti, koji uzmiču pred prijedložnim izrazima, i tautološki, koji se u svim promatranim jezičnim sustavima odlikuju snažnom stilskom obilježenošću. Ključne riječi: hrvatski crkvenoslavenski, starohrvatski jezik, hrvatski jezik, izravni objekt, inačice

S u m m a r y

DIRECT OBJECT AND ITS VARIANTS IN CROATIAN CHURCH SLAVONIC

A description of accusative as a typical case of direct object in Croatian Church Slavonic consists of a survey of noun phrases and prepositional phrases alternating with it. In this comparison genitive has a special status because it is the only case – apart from accusative – which often plays the role of direct object in certain syntactic environments. Instrumental alternating with accusative sometimes has a role of direct object too. Dative is another case alternating with accusative. As a marginal case it builds an indirect object and not a direct one. Various prepositional phrases can also be expressed as direct objects. Sentences with two accusative objects are further discussed. A special case is the omitted direct object. Finally, as a result of the shift of perspective, direct object can be coded as subject. In certain cases adverbs can be substituted for direct objects.

In this paper a distribution of the accusative direct objects and expressions alternating with it in many examples of Croatian Church Slavonic is presented and their patterns are discussed. Four Croatian Glagolitic missals: *Hrvoje's Missal*, the *Vatican Borg. Illirico 4*, *Prince Novak's Missal* and the *Missal from Roč* and two old Croatian lectionaries: *Bernardin's* and *Ranjina's* compared to the parallel texts from two recent Croatian editions of *Bible* prove the spread of accusative as direct object at the expense of other syntactic solutions. The only two exceptions are explicative objects that give way to prepositional phrases and tautological objects which are strongly stylistically marked.

Key words: Croatian Church Slavonic, Old Croatian language, Croatian language, direct object, variants

Translated by Jasna Vince

Prikazani rezultati proizašli su iz znanstvenog projekta »Gramatika hrvatskoga crkvenoslavenskoga jezika«, provedenog uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske.

Izvorni znanstveni članak

Autor: Jasna Vince

Staroslavenski institut

Demetrova 11

HR-10000 Zagreb

Primljen: 6. III. 2008.

Prihvaćen: 25. IX. 2008.